

MAGYAR ARIÓN

Tanulmányok
Pálóczi Horváth Ádám műveiről

Szerkesztők

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

HEGEDÜS BÉLA

Budapest

rec.iti

2011

A

*Magyar Arión – Tudományos tanácskozás Pálóczi Horváth Ádám
születésének 250. évfordulóján*
(Budapest, 2010. október 20–21.)
támogatói

MTA Irodalomtudományi Intézet
Óbudai Társaskör

A borítón látható portré Pálóczi Horváth Ádámot harmincéves korában ábrázolja. A színezett metszet alapjául szolgáló, mára elkallódott festmény „Erdélyi fi Kóré Zsigmond festette 1791”. A metszetet Kazinczy Ferenc készítette el, s a *Psychologia* címlapelőzékéként jelent meg 1792-ben. A talapzaton olvasható Ovidius-idézet (*Fasti* II, 93):

Nomen Arionum Siculas impleverat urbes,
Captaque erat lyricis Ausonis ora sonis.

Híre betölti a városokat szikuloknak a földjén,
s zengő lantjának rabja Itália is...

(Gaál László fordítása)

A borító a csurgói Református Gimnázium könyvtárának példánya alapján készült, amely az író sógora, Sárközy István névbejegyzését őrzi
Forrás: <http://www.csokonai-csurgo.sulinet.hu/sarkozy/kepek/33.jpg>

© Szerzők, 2011.

ISBN 978-963-7341-91-5
ISBN 978-963-7341-92-2 (pdf)

Kiadja a rec.iti, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Tördelés, képszerkesztés, borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa, Csörsz Rumen István

SZILÁGYI MÁRTON

A Fel fedezett titok mint az érzékeny levélregény poétikai változata

A *Fel fedezett titok* című regénynek¹ – 1792-es megjelenése után – csak majdnem kétszáz évvel később jelent meg a második kiadása,² s ez volt az első eset, amikor Pálóczi Horváth Ádám neve alatt látott napvilágot. A regény ugyanis először névtelenül jelent meg, s az egykorú, igencsak gyér fogadtatásában is alig mutatkozott meg a szerző megnevezésének igénye.³ A szöveg anonimitása ilyenformán a mű szerzői intencióinak egyik fontos, értelmezendő jelensége lehet, miközben érdemes regisztrálni azt a hiányt is, amely a regény hatástörténetében mutatkozik meg: ezúttal elmaradtak a szerzőhöz kötés – más esetekben igencsak erőteljes⁴ – egykorú gesztusai, s ez alighanem összefügg azzal, hogy a *Fel fedezett titok* sem megjelenésekor, sem a későbbi irodalomtörténeti tradícióban nem került be a korszak reprezentatívnak tekintett prózaepikai alkotásai közé.

Bár eligazítónak tekinthető szerzői kommentár és autorizációs nyilatkozat nem áll a rendelkezésünkre, a regény vállalt névtelenségéhez több irányból is közelíthetünk. Ez a megoldás először is összefügghet azzal, hogy Horváth Ádám ezzel a művével szinte közösségi feladatot vélhetett megoldani: a szabadkőműveseket ért vádakát kívánta cáfolni egy fikciós műfaj felhasználásával.⁵ Már II. József 1785-ös szabadkőműves pátensének megjelenése táján számos,

- 1 [Név nélkül], *Fel fedezett titok. Az-az Vallástétele egy olyan Tüdos Ifjúnak, a' ki sokáig igyekezett rajta, hogy Frajmaurer lehessen; sokat ki-tanúlt; el-is-ment fel-tett útjában a' leg-utólsó pontig; minden próbákon által-esett; de tzélját tsak-ugyan el-nem-érhette. 's miért nem érhet-te? Beszéli a' Vallás-tételt az Ifjú, halála előtt kevéssel*, [H. n., k. n.], 1792 [a továbbiakban: HORVÁTH Á., *i. m.* (1792)]
- 2 PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám, *Felfedezett titok*, szöv. gond., bev., jegyz. NÉMETH József, Bp., Szépirodalmi, 1988. [A továbbiakban: HORVÁTH Á., *i. m.* (1988)]
- 3 A könyv Pálóczi Horváth Ádámhoz kötésének érveit l. NÉMETH József, *Horváth Ádám és a szabadkőművesség* = HORVÁTH Á., *i. m.* (1988) 17.; JÁSZBERÉNYI József, *A Sz: SOPHIA' Templomában látom én felszentelve NAGYSÁDAT?: A felvilágosodás korának magyar irodalma és a szabadkőművesség*, Bp., Argumentum, 2003, (Irodalomtörténeti Füzetek, 153), 69–71.
- 4 Erre látványos példa nagyjából két évtizeddel későbből, a *Lúdas Matyi* recepciójában megfigyelhető, némileg divergensnek látszó törekvés a szerző megnevezésére. Erről bővebben: SZILÁGYI Márton, *Kegyelem és erőszak: Fazekas Mihály Lúdas Matyija* = Uő, *Határpontok*, Bp., Ráció, 2007, 165–173.
- 5 Erre a feltételezhető szándékra már utalt: ALSZEGHY Zsolt, *Adalék a magyar regény előzményeihez*, It, 1944, 15.; valamint Németh József is: *i. m.*, 20.

elsősorban német nyelvű röpirat jelent meg a Habsburg Birodalomban, amely a közvéleményt a szabadkőművesség iránt pozitív vagy negatív irányba akarta befolyásolni.⁶ A regény megjelenésekor pedig a francia forradalom okainak feltárását is célzó, igen kiterjedt röpirat-irodalomban – Bécsben éppúgy, mint a Magyar Királyság területén – felbukkant az a vád is, hogy a szabadkőművesek titkos szervezete tehető felelőssé az európai társadalmi rend felbomlásáért. Ebből a kiadványtermésből külön figyelemre méltó egy Kassán, 1794-ben megjelent röpirat, amely már címével is azt állította, hogy a szabadkőművesek jakobinusok.⁷ Ez a mű nyilvánvalóan cáfolata kívánt lenni egy másik, egy évvel korábbi, szintén kassai röpiratnak, amely éppen ezt az elterjedt vádat kívánta elhárítani, s ezért címéül ugyancsak egy határozott állítást választott: *A szabad kőművesek nem jakobiták*.⁸ Mivel ennek a munkának a szerzőjét az újabb bibliográfiai kutatás éppen Horváth Ádámban látja – bár nem világos, milyen külső és belső érvek alapján⁹ –, érdemes ezt a szöveget az egy évvel korábban megjelent regény közvetlen kontextusaként kezelni; e egyébként akkor is megtehetjük, ha a röpirat szerzőjét esetleg nem tekintjük azonosnak a *Felfedezett titok* írójával. A röpirat érvei a köré az állítás köré épülnek, hogy a szabadkőművesek társasága nincs az állam és uralkodó ellen:

- 6 Székely Lászlónak, a bécsi Testőrgárda tagjának sikkasztási ügye kapcsán is fölmerült a szabadkőművesek ártó befolyása a tiszt erkölcsökre; az ennek kapcsán kialakult bécsi röpiratvitáról: BALLAGI Géza, *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*, Bp., Franklin-Társulat, 1888, 112–127. Az időszak bécsi röpiratterméséről részletesebben: Ernst WANGERMANN, *Die Waffen der Publizität: Zum Funktionswandel der politischen Literatur unter Joseph II.*, Wien – München, Verlag für Geschichte und Politik – Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2004 (Schriftenreihe des Instituts für Österreichskunde: Österreich Archiv), 125–135.
- 7 *Felfedezett álarcza, mely nyilván kimutatja, hogy a' szabad kőművesek valóságos Jakobinusok*, Írta Igaz Hazafi, [Kassa], 1794. Keletkezéséről és az elrendelt vizsgálatról l. még: *A magyar jakobinusok iratai*, I–III, kiad. BENDA Kálmán, Bp., Akadémiai, 1952–1957 [a továbbiakban: BENDA], itt: I, 1062. A röpirat szóba került az egyik abaúji megyegyűlésen is; erről l. Kazinczy beszámolóját: KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (Kazinczy Ferenc Művei: Első osztály, Eredeti művek; Kritikai kiadás), 107–108. Az azonosítás: *Uo.*, 1069. Az esetet Kazinczy más hangsúlyokkal és részben más tartalommal is már korábban összefoglalta egy levelében: Kazinczy – Hajnóczy Józsefnek, [Regmec, 1794. júl. 24.] = *KazLev XXIII*, 40–41.
- 8 A kiadványról Váczy János azt állítja, hogy ismeretlen, létezéséről csak Kazinczy följegyzéséből tudunk: VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora*, I, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1915, 486. A kötetet nem azonosítja a kritikai kiadás sem: KAZINCZY, *Pályám emlékezete*, i. m., 1069. Valójában a következő kötetéről van szó: *A' szabad kőművesek nem jakobiták, Eggy egyenes szívű Embernek az Itílete* [sic!], Fordítottatott Németből, Kassán, Ellinger János József betűjével, 1793.
- 9 A névtelen kiadvány szerzőjét a Petrik-féle bibliográfia pótkötete Horváth Ádámmal azonosítja – s talán a bibliográfia műfajából is következik, hogy sajnálatos módon nem tudhatjuk meg innen, miért: *Magyarország bibliográfiája 1712–1860*, V, *Pótlások*, közreadja az Országos Széchényi Könyvtár, Bp., 1971, 482. A röpirat keletkezéséről és a megjelenése miatt elrendelt vizsgálatról l. még: BENDA, i. m., I, 1062.

Az által hogy Szabad-Kőművesekké lesznek, meg nem szűnnek a' Status Tagjai lenni, olyan Tagjai mint mások; Azt nem tekintvén, ők ugyan azon kötelességben maradnak Pólgár Társaik eránt, ugyan a'ban az állapotban, hivatalban, és Mesterségben; és búzdítják, 's öszve tsatolják magokat ezen kötelességeiknek tellyesítésére.¹⁰

A másik fontos tételmondat pedig arra vonatkozik, hogy a szabadkőművesek nem vallásellenesek:

És hogy lehetne még-is valami ollyas a' Szabad-Kőműveseknek tzeljok, a' mi a' Keresztény Religionak ellenére lehetne, nagy részét ditsősségeknak a'ban keresvén, hogy tsak Keresztyénekből állhatnak; melly maga viselete által azt jelenti-ki, hogy a' Rend' Principiumai a' Keresztény hitnek vallásából származnak! Vagy hogy lehet egy olly Társaságnak, mellynek se tehetsége, sem akaratja magát a' Religiótól, kivált a' Keresztyén Religiótól félre húzni, az a' tzelja, hogy a' Religiót ki-irtsa, el-pusztittsa?¹¹

Horváth Ádám 1792-es regénye szempontjából sokatmondó ez az érvelési technika, noha – szemben a diszkurzív kifejtésre épülő, bár elsősorban retorizált kijelentésekre és nem adatokra vagy tényekre alapozódó röpirattal – a poétikai szervezettségű szöveg az érzékeny levélregények kereteit kihasználva kapcsolódik ehhez a vitához, amelynek akkor aktuális tétje volt.

Éppen a választott regényforma poétikai lehetőségei vezethetnek el a névtelenség funkcionalitásának második rétegéhez. Hiszen a szerző feltüntetésének hiánya miatt áttétel nélküli, hiteles vallomásnak minősülhet az a megoldás, hogy a másodlagos narrátor egy haldokló életgyónásra emlékeztető vallomását jegyzi le és adja közre (a „talált kézirat” XVIII. századi sémájának megfelelően).¹² A regény ugyanis egy olyan fiatalember élettörténetét mondja el – az egyes szám első személyű vallomásosság révén –, aki be akart lépni a szabadkőművesek közé, ám élete legnagyobb kudarcává vált, hogy ez a saját hibájából nem sikerülhetett.¹³ A névtelenség vállalásához igen alkalmas lehetett az érzékeny regényekre emlékeztető regénykeret, hiszen a szerző funkciójával összekopírozódó másodlagos narrátor csak szerény közreműködőnek láttatta magát.¹⁴

10 *A' szabad kőművesek...*, i. m., 7.

11 *Uo.*, 12.

12 Ennek poétikai távlatairól a korszak egy másik, magyar nyelvű regénye, a *Fanni' Hagymányai* kapcsán: SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998 (Csokonai Könyvtár, 16), 369–403.

13 A regényről legújabban l. még JÁSZBERÉNYI, i. m., 156–189., ill. kötetünkben LABÁDI Gergely tanulmányát.

14 A regény narratív szerkezetét Jászberényi József nagyra értékeli: „A románnak számos új-

Horváth az érzékeny levélregények poétikáját egy visszatekintő nézőpont megteremtésével kombinálta. Mindez azért figyelemre méltó, mert egy olyan titkos társaság morális magasrendűséget kívánta érzékeltetni, amelynek maga is tagja volt, s ezért tartania kellett magát a titoktartási fogadalomhoz: mivel pedig ilyenformán magáról a szabadkőművesség céljairól és szertartásairól semmiféle információt nem adhatott, éppen ez a szerkezet hidalhatta át ezt a feszültséget. A regény címével ellentétben ugyanis itt semmiféle titok felfedése nem történik meg – már ha titkon csupán a szabadkőművesség lényegéhez tartozó misztériumokat értjük. Ezért is lehet a regény tanulságos szövegkörnyezete az a szabadkőműves káté, amely a felvételi eljárás részletes leírását tartalmazza, s amelyet – mivel Kazinczy Ferenc hagyatékában maradt fenn – Miskolczy Ambrus Kazinczy kátéjaként közölt;¹⁵ noha (Horváth Ádám és Kazinczy Ferenc 1814-es levélváltásainak tanúsága szerint) talán inkább egy Horváthtól Kazinczyhoz eljuttatott szertartás-könyv másolatáról lehet szó.¹⁶ Márpedig mindaz, amiről itt a kátében olvashatunk, parabolikusan ki van

szerű vonása van. A mű eredeti szövegnek látszik (a szakirodalom és magam sem találtam még hasonló témájú műre eddig), s szintűgy teljesen egyedi az a narrációs összetettség, amelyet saját kora nem ismert fel, sőt az eddigi értelmezések sem említették meg.” *Uo.*, 176., vö. 183–189. A műről újabban figyelemre méltó elemzést író Bodor Béla némileg más véleményen van: „A regény narrációja többnyire meglehetősen monoton. Ez azonban magából az alapszituációból adódik, ami ritkán enged mozgalmasabb szövegformálást, lévén a haldokló főhősnek élete utolsó napjaiban tett és egyes szám első személyben előadott vallomása. Ebből adódóan a cselekményvezetés is egyvonalú; ráadásul az íróknak itt arra is gondolnia kellett, hogy hőse minden fontos és a nyilvánosságra tartozó tudnivalót elmondjon a szabadkőművesekről, nézeteikről, mentalitásukról, és azokról a próbákról, melyeken a »keresőnek« át kell esnie, mielőtt felvételt nyerhetne a »frajmaurerek« társaságába.” BODOR Béla, *Régi magyar regénytükrök*, Pécs – Budapest, Halász & Társa, [2001?] (Seneca Könyvtár), 221.

15 MISKOLCZY Ambrus, *Kazinczy Ferenc szabadkőműves kátéja*, It, 2009, 462–509.

16 Ezt az valószínűsíti, hogy Kazinczy fordult kéréssel Horváth Ádámhoz: „Hát az inas és legény és Mester Kátéját nem kaphatnám e meg tőled? Az enyéimek nincsenek-meg; elégtek 1794ben. Elégtek a' szegény Ipaméi is, és mind azok a' mellyeket e' tájon ismertem. Szeretném bírni emlékezetül minthogy az idők annak hasznát venni nem engedik. Bízom jószágodhoz, hogyha kérésemet e' részben teljesítheted, bizonyosan fogod. Nagy kedvemet fogod velek tölteni.” Kazinczy Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. júl. 3. = *KazLev XI*, 448. Horváth válaszában azt mondja, kéziratok nála sincsenek, de fejből tudja az egészet: „Az Inas, Legény és Mester Rituálék mind meg vagynak a' fejemben: némelly rész azon fellyül is: a' több amazokhoz tartozandókat per amica silentia Lunae az ölemben hoztam Varasdról Egerszegre, Ilium in Italiam portans. Aen. VI. v. 72 de azok a' nem sokára következett kataklysmusban jelen nem léteben meg semmisítődtek: A' mit tudok: le írni nem restellem;...” Horváth Ádám Kazinczynak, 1814. aug. 3. = *KazLev XII*, 6. Az ügyre még több levél utal (l. még Kazinczy Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. júl. 27. = *KazLev XI*, 486.; Kazinczy Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. aug. 14. = *KazLev XII*, 26.; Horváth Ádám Kazinczynak, Petrikeresztur, 1814. szept. 4. = *KazLev XII*, 68.). Bár ezekből a levelekből nem derül ki, hogy Horváth valóban teljesítette-e az ígérését, ez a hiány nem perdöntő, hiszen az sem bizonyos, hogy a levélváltás összes darabját ismerjük.

hagyva a *Fel fedezett titokból*: éppen a beavatás itteni folyamata kerül ki a regény teréből mint olyan esemény, amely a főhős számára megismerhetetlen marad. Ezért is bizonyult igen alkalmas megoldásnak egy olyan narrátor megteremtése, aki csupán vágyik a szabadkőművesek közé, de nem sikerül taggá válnia. Az ezzel a nézőponttal való azonosulás eleve kizárja a titkos tartalmakba való beletekintés lehetőségét, ugyanakkor a főhős rokonszenvesé formálása önmagában is érzékeltetheti a szabadkőművesség pozitív tartalmait. Ez a megoldás kiterjed azokra a mellékszereplőkre is, akikről a főhősre váró próbák alkalmával kiderül szabadkőműves mivoltuk: az ő erényességük és vallásos jámborságuk cáfolja a főhős számára is kételyként megfogalmazódó vádat a társaság esetleges sötét, istentelen szándékairól. A beavatás felé haladó, fokozatos és ígéretes folyamatot a szerelem zavarja meg: amikor a főhős választani kényszerül a házasság lehetősége és a szabadkőművesség iránti vágyakozás megtagadása között, a szívére hallgat, s a szerelmet választja, ám ezzel mindent elveszít. Először elveszíti jövődöbelijét, majd mindörökre kizárja magát a szabadkőművességből is, hiszen saját bűnösségének a tudata miatt elbukik az utolsó próbatételén. Ez a hibája pedig végzetes: ahogy szabadkőműves kísérője elmondja neki, ez „állhatatosságbéli vétek”¹⁷ – márpedig, ahogyan ezt a már említett szabadkőműves káté szövegében található esküformula is mutatja, az esküvés egyik legfontosabb eleme éppen a „constantia” vállalása lett volna.¹⁸ A regényszüzsének ez a mozzanata az érzékeny regények szerkezetének áthonosítását mutatja, még ha a boldogtalan szerelem csupán a cselekmény alárendelt eleme marad is, s kidolgozottsága nem mérhető a levélregények lélektanilag s retorikailag jóval részletesebb poétikai megoldásaihoz. Jellemző módon ugyanis itt a két szerelmes közti, írásban rögzített kapcsolat mindössze egyetlen levélváltásnak az idézésére korlátozódik, s ilyenformán az elhagyás, illetve az elhagyatottság regisztereinek csak igen csekély hányada fér bele a narrációba. A jelzés azonban egyértelmű: egy lehetséges, de a szövegben ki nem épülő érzékeny levélregény körvonalai mutatkoznak itt meg. Ráadásul úgy, hogy a szerelem kettős tragédiához vezet: egyfelől a főhősbe szerelmes, a szabadkőművesség iránti vágy miatt időlegesen elhagyott leány halálát okozza, másfelől magának a főhősnek a halálához is hozzájárul. Ebben a regényben tehát mindkét fél az érzékeny hős karaktervonásait mutatja: a kizárólag a férfi nézőpontja révén látható, saját hangján csupán egyetlen idézett, búcsúnak szánt levelében megszólaló leány csak annyiban, amennyiben a poétikai tradícióra képes ráutalni, a főhős azonban már jóval kidolgozottabb módon. Ahogyan Bodor Béla jellemezte:

17 HORVÁTH Á., *i. m.* (1988), 328.

18 MISKOLCZY, *i. m.*, 490. (latinul), illetve 505–506. (magyar fordításban). A latin szöveg fordítását Balogh Piroska készítette el.

Horváth Ádám a *Fel fedezett titok* főszereplője személyében olyan jellemet alkot, mely tele van kétségekkel, és ezek az idő múltával csak szaporodnak. Sodródik az eseményekkel, szenved kétségeitől – de ezek a kétségek mindvégig megalapozottak, egymásnak ellentmondó következtetései (pro és kontra egyaránt), logikusak és helyénvalóak, döntései átgondoltak és motiváltak. Sorsának tragikus mivolta tehát részint személyiségének olyan eredendő sajátosságaiból fakad, amelyek fölött az értelem kontrollja nem érvényesülhet: az eleve meglévő, és magának utólag tárgyat kereső szorongás irracionális hatalma akadályozza meg abban, hogy származásának, társadalmi helyzetének és egyéni értékeinek megfelelően boldog, tartalmas és hasznos életet éljen.¹⁹

Ez a fajta életképtelenség azonban Horváth Ádám regényében nem a szerelem kizárólagos birtoklása iránti vágygal indokoltatik meg; ennyiben tehát az érzékeny levélregények felidézett poétikai hagyománya alá van rendelve egy következetesen megvalósított koncepciónak.²⁰ Ám ezáltal a regény címében említett „titok” értelme is átalakul: az életgyónásra emlékeztető vallomás maga lesz az a titok, amely feltárul a főhős szólama révén. Az érzékeny levélregény poétikájának beszűrődése és a mű diszkurzív céljaként azonosítható célzat – a szabadkőművesség megvédelmzése – így lesz képes egymást átható, s ezáltal összetettebb jelentésképzésre.

Ezt a célzatot erősíti a kötet végén olvasható két latin nyelvű ima az *Officium Rákóczianumból*.²¹ Ennek a két szövegnek a regényhez kapcsolása mindenképpen értelmezendő.²² Horváth Ádám a címüket és forrásukat is pontosan megadja: ezek az Aquinói Szent Tamásnak tulajdonított imák („Oratio S. Thomae

19 BODOR, *i. m.*, 222–223.

20 Alszeghy Zsolt így fogalmaz: „Mint tendenciózus munka rendkívül ügyes; nem vitatkozik, hanem emberek és sorsok révén igyekszik meggyőzni. A szabadkőművesség mivoltáról szóló fejtegetések is szervesen beleszövődnek a mesébe.” ALSZEGHY, *i. m.*, 16.

21 A Németh József gondozásában megjelent 1988-as kiadás ezt a két imát nem tartalmazta. A kihagyás tényére a sajtó alá rendező az egyik, az *Officium Rákóczianum* magyarázatával megadott szómagyarázatában hívta fel a figyelmet: „a kor népszerű imádságoskönyve, melyből Horváth annak bizonyosságául idézett, hogy a szabadkőművesek is vallásos emberek. Az imákat, mivel nem Horváth szövegei, a kötet végéről elhagytuk.” HORVÁTH Á., *i. m.* (1988), 335.

22 A *Fel fedezett titok* – nem túl nagyszámú – értelmezői közül voltaképpen egyedül Jászberényi József tett kísérletet az imáknak a regény részeként való olvasására. Az ő értelmezése szerint: „A szerzői én e poétikai-retorikai megoldásai, kiegészítve az előző fejezetben említett, Németh József által nem közölt két imával (amelyek egyrészt hangsúlyozhatják a valóságosság fontosságát a szabadkőművességgel szemben, de ugyanígy a vallás és a szabadkőművesség összhangját is mutathatják), elbizonytalaníthatják az allegorézisre törekvő olvasót. A szöveget ettől fogva nyitott, lezárhatatlan műnek, a barthesi- értelemben szövegnek mondhatjuk, hiszen az olvasásunk tapasztalatában ilyenként jelentkezett.” JÁSZBERÉNYI, *i. m.*, 184.

Aquinatis ad emendationem vitae quotidie recitanda. Off. Rákoczián: p. 432. edit: Tyrnav: 1749.”; „Ante studia S. Thomae Oratio. ibid: p. 437.”)²³ az *Officium Rákocziánium* 1749-ben, Nagyszombatban kiadott kötetéből származnak.²⁴ Ez az igen népszerű, katolikus imádságoskönyv laikus breviárium volt, amelyben jó-részt liturgikus eredetű, a magánáhitatot szolgáló verses és prózai szövegek szerepeltek, igen változatos összeállításban. A gyűjtemény először 1693-ban jelent meg, s – amint ezt Knapp Éva alapos bibliográfiai kutatásai rögzítették – 1882-ig még százöt kiadásban látott napvilágot.²⁵ Az *Officium Rákocziánium* első összeállítója minden bizonnyal egy jezsuita szerzetes volt, s a kötet a későbbiekben is főként jezsuita irányítású kongregációkhoz kötődött. A két, Szent Tamáshoz kapcsolt imát is tartalmazó részről egyébként Knapp Éva – a kiadvány szerkezetét áttekintve – a következőket állapította meg:

Jezsuita elgondolást tükröz a meditációra ösztönző áhítati szövegek (commendatio, confessio, oblatio, supplicatio, praeoratio, pia exercitatio) feltűnése, valamint a középkori eredetű (pl. Szent Ágoston, Szent Bernát, Aquinói Szent Tamás nevéhez fűződő imádságok) és az újabb, jezsuita szerzőktől (Petrus Canisius, Pedro Ribadeneyra stb.) származó szövegek szerepeltetése is.²⁶

A második szövegről – amelynek a címét kismértékben korigálta is a szerző a *Fel fedezett titokban* – csak az alapul vett kiadásból derül ki, hogy ez egy másik, hasonlóképpen a tanulmányok megkezdése előtt elmondandó, a Szent Lelket segítségül hívó ima társa.²⁷ A két ima eredeti szövegkörnyezetének és használati módjának az ismerete pedig hozzámítandó a regény szerzői intencióihoz, hiszen Horváth Ádám az azonosításhoz szükséges pontos bibliográfiai információkkal megadta a kulcsot ennek a felidezéséhez vagy feltárásához. A jezsuita eredetű (bár a rend feloszlata után nyilván más lelkiségű magánáhitat számára is felhasználható) imák helye a regény szövegében ráadásul nem véletlen: *epilógusi* szerepben vannak, a cselekvény voltaképpeni lezárulása után – a magyar nyelvű regényszöveg utolsó mozzanata az, hogy a

23 HORVÁTH Á., *i. m.* (1792), 483–485.

24 *Officium Rakocziánium, sive varia pietatis exercitia cultui Divino, magnae matris Mariae, Sanctorumque patronorum honori debita. Editio novissima, omnibus prioribus auctior, et locupletior. Tyrnaviae, Typis Academicis Soc. Jesu. 1749.* Horváth címléírása és a tőle megadott oldalszám egyébként teljesen pontos. Ennek a kötetnek a bibliográfiai leírását és a jelenleg ismeretes példányok felsorolását I. KNAPP ÉVA, *Officium Rákócziánium: Az I. Rákóczi Ferencről elnevezett imádságoskönyv története és nyomtatott kiadásai*, Bp., Borda Antikvárium, 2000, 137. Ezt újabb példányok leírásával kiegészítette: UÓ, *Officium Rákócziánium – Pótlások*, MKSz, 127(2011), 103–106.

25 *Uo.*, 5.

26 *Uo.*, 37–38.

27 A két ima szövegét újraközölte, magyar fordításukat is mellékelve: JÁSZBERÉNYI, *i. m.*, 72–75.

főhős „elaludt”, ami bizonyosan a vallomás végének és valószínűleg a halál bekövetkeztének eufemisztikus megnevezése –, s paratextusként kapcsolatban állnak az Újszövetségből kölcsönzött mottókkal, amelyek János evangéliumból és a Jelenések Könyvéből származnak. A szövegek státuszához érdekes adalék Horváth Ádám 1789 végén Kazinczyhoz írott levele. Eszerint Csapodi Gábor Somogy megyei főszolgabíró, maga is szabadkőműves, Horváth avatása napján egy 5784-re datált imádságos könyvet adott neki.²⁸ Maga a datálás is azt mutatja, hogy ez szabadkőműves imakönyv lehetett. Horváth valamivel később erről a – vagy ismeretlen nyelven, vagy ami valószínűbb, titkosírással írott – könyvről azt írja Kazinczynak: „A Betbuchból már láttam három imádságot le fordítva, egyet a’ Szűz Szent Anyához – Kettőt láttam Deákul az Officium Rakoczianumban, Szent Tamásét; ez a kettő többet ér az egész Betbuchnál...”²⁹ Bár innen pontosan nem derül ki, vajon az *Officium Rákóczianum* mely szövegeiről volt itt szó, ám mindez egyrészt azt valószínűsíti, hogy az imakönyv – vagy annak legalább bizonyos részei – szabadkőműves használatban is lehettek, másrészt pedig felhívja a figyelmet arra, hogy Aquinói Szent Tamás Horváth Ádám számára szabadkőműves elődként volt értelmezhető, ahogyan ezt jóval későbbi, 1814-es levelei is megerősítik.³⁰ Mind-ebből persze még nem következik feltétlenül, hogy a *Fel fedezett titok* végén olvasható két ima azonos volt azzal, amelyet Horváth Ádám a Kazinczyhoz írott levelében szóba hozott,³¹ ám ez egyáltalán nem zárható ki, mint ahogy az sem, hogy a szövegek beillesztése hordozhatott valamiféle szabadkőműves utalást. Ez pedig a mottóként olvasható bibliai citátumokról is föltehető. Mivel azonban a regényről nem áll rendelkezésünkre a szabadkőműves szimbolikát azonosítani törekvő egykorú olvasat – mi több, semmiféle egykorú értelmezést nem ismerünk –, s maga a regény sem kizárólag beavatottakhoz szóló szöveggént akar feltűnni, nem indokolatlan történeti-poétikai magyarázatot is keresnünk.

Nem zárható ki persze az sem, hogy az *Officium Rákóczianumból* átvett két ima kiválasztása esetleges, azaz csupán az ima pozíciójának és katolikus tar-

28 Horváth Ádám Kazinczynak, Hely és keltezés nélkül [valószínűleg 1789. nov. 15. és dec. 29. között] = *KazLev* I, 509.

29 Horváth Ádám Kazinczynak, Szántód, 1790. febr. 18. = *KazLev* II, 36. Vö. még JÁSZBERÉNYI, *i. m.*, 64–65.

30 Az egyik levelében Horváth egy olyan munkájáról tesz említést, amely a „Böltesség Fő Mestereinek Biographiáját” egészen Aquinói Szent Tamásig foglalná össze (Horváth Ádám Kazinczynak, Petrikeresztur, 1814. jún. 13. = *KazLev* XI, 423–424.), egy másik pedig Szent Tamást „Tudós Apánk”-nak nevezi (Horváth Ádám Kazinczynak, Petrikeresztur, 1814. dec. 7. = *KazLev* XII, 243.). Mindehhez l. VÁMOS Hanna tanulmányát a jelen kötetben.

31 Legföljebb annyit kockáztatható meg, amennyit Jászberényi Józsefnél olvashatunk: „E két ima elvileg megegyezhet azzal a két imával, amelyet Horváth a *Felfedezett titok* végén közölt.” JÁSZBERÉNYI, *i. m.*, 65.

talmának jelzése számított – ám a regény négy bibliai locusával való összefüggésük nem tűnik átgondolatlanak. Az első mottó, amely János evangéliumából származik, a teremtésre utal vissza: „Kezdetben vala az Ige, és az Ige vala Istennél, és az Ige Isten vala.”³² Vagyis a mottók – egységesen János nevéhez kapcsolódva – a Teremtéstől az utolsó ítéletig húzódó ívet rajzolják ki, azaz az üdvtörténet egészének a Krisztus második eljöveteleig tartozó szakaszát. Az idők beteljesülésének érzékeltetése ráadásul az Apokalipszisnek azokkal a passzusosaival történik, amelyek a kiválasztottakra és a Templomra vonatkoznak, márpedig ennek igen könnyű a szabadkőműves misztikára való ráértése, annál is inkább, mert a *Fel fedezett titok* szövegében a kiválasztottság hangsúlyosan felbukkan, s a szabadkőművesek közösségének mint templomnak az értelmezése is jelen van.³³ A regény hosszú alcímében szereplő utalás a szabadkőművesiségre („...hogy Frajmaurer lehessen”) már előkészíti ezeknek a paratextusoknak a szabadkőműves jellegű értelmezését, még akkor is, ha az olvasó nincs beavatva a misztériumok ismeretébe, ráadásul úgy, hogy az üdvtörténeti folyamat részeként állítja be e közösséget.

A két záróima azonban már ehhez képest hangsúlyváltást jelez, hiszen magánkönyörgésekről van szó, s nem bibliai passzusokról, azaz személyesebb, az egyén és a Teremtő viszonyát előtérbe állító szövegekről. A státuszuk is más: az olvasás folyamatában akkor érünk el ide, amikor már a főhős számára a szabadkőművesiségbe való belépés megghiúsult. Míg tehát a mottók a szabadkőművesiség üdvtörténeti távlataira készítenek fel, az epilógusként felfogható két imádság az ehhez való csatlakozás kudarcának morális következményeire látszik utalni: az itt szereplő könyörgések azon – isteni adományként, kegyelemből elnyerhető – erények újbóli birtoklásának a lehetőségére mutatnak rá, amelyek a főhősből eleve hiányoztak vagy valami módon elvesztek. Az ima pozíciójából következően, valamint a második imába beleértendő Szentlélek révén viszont ezek akár újból elérhetőek lehetnek. Ezért nem tűnik véletlennek, hogy a második ima egy „ante studia” elmondandó könyörgés:³⁴ a tanulás, a felkészülés előtti, a Szentlelket segítségül hívó ima az újrakezdés lehetőségét, s így a remény távlatát hordozza. Annak a reményét, hogy a mottók által fölrajzolt üdvtörténeti távlatú szabadkőművesiség mégis elérhető – nyilván nem a főhős már lezárult, kudarcos életében, de az ő, regényben tárgyiasuló életének tanulságai nyomán mások számára.

32 HORVÁTH Á., *i. m.* (1988), 26. Ebben a kiadásban a sajtó alá rendező korrigálta az első kiadás egyik sajtóhibáját is.

33 Ez utóbbira l. a regény végén a sikertelen próba leírását: *Uo.*, 318–329.

34 A két imát magyarra fordító Keczán Mariann a második ima címét így adta vissza: „Aquinói Szent Tamás beszéde foglalatosság előtt” (JÁSZBERÉNYI, *i. m.*, 74.). Az „ante studia” azonban – az alapul vett *Officium Rákocziánium* kontextusát is figyelembe véve – inkább az iskolai tanulmányokra, a tanulásra vonatkozik.

A regény paratextusai tehát jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy a mű legfontosabb, ideologikusnak tekinthető vonulata poétikailag is átgondolt szerkezetbe illeszkedhessen bele. Ilyenformán még tanulságosabb lehet, ha a regényt az érzékeny levélregények poétikája felől próbáljuk meg értelmezni, hiszen akkor irodalomtörténeti helyét és jelentőségét is újra kell gondolnunk. Eszerint ugyanis nemcsak arról van szó, amit már többen emlegettek a szakirodalomban, hogy a *Fel fedezett titok* egy olyan műcsoport tagjaként láttatható, amely Kazinczy Ferenc *Bácsmegyeyjétől* a *Fanni' Hagyományain* át Kisfaludy Sándor *A két szerető szívnek története* című regényéig húzódik.³⁵ Horváth Ádám regénye ugyanis Kazinczy *Bácsmegyeyje* után³⁶ – amely az első próba az érzékeny levélregény szerkezetének a magyar irodalomba való integrálására – a második, esztétikailag méltányolható kísérlet volt. Ráadásul esztétikailag is innovatív módon, hiszen poétikai megoldásai jelentősen eltérnek a Kazinczy-regény poétikájához egyszerűbben hozzáköthető, későbbi kísérletektől. Az irodalomtörténeti hagyományból való kizárulása már csak ezért is elgondolkodtató.

35 Horváth regényének ezt a beágyazását l. ALSZEGHY, *i. m.*; Németh József = HORVÁTH Á., *i. m.* (1988), 21.; JÁSZBERÉNYI, *i. m.*, 176. skk.

36 Kazinczy művéről l. korábban kifejtett gondolatmenetemet: *Az érzékeny levélregény magyar variációja. Kazinczy Ferenc: Bácsmegyey össze-szedett levelei*, Széphalom, A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 19. kötet, 2009, 21–26.